

АРХІТЕКТУРА

УДК 72.012«1940/1950»

<https://doi.org/10.31713/vt1202212>

Ричков П. А., д.арх., професор (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, p.a.rychkov@nuwm.edu.ua)

АРХІТЕКТУРНИЙ ОБРАЗ БУДІВЕЛЬ СПОРТИВНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ 1940–1950-х рр. У МІСТАХ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню будівель спортивного призначення – стадіонів, басейнів, водних станцій тощо у містах України 1940–1950-х рр. Ці будівлі, зазвичай реконструйовані відповідно до потреб сучасності, у багатьох містах все ще активно використовуються згідно зі своїм функціональним призначенням і продовжують відігравати важливу роль у містобудівній структурі.

Зазвичай будівлі спортивного призначення не входили в парадний ансамбль центральної площі або магістралі, але знаходилися поблизу або створювали окремий репрезентативний містобудівний акцент. Архітектурні об'єкти 1940–1950-х рр. наслідували в стилістичному рішенні фасадів класицистичний канон. З великих архітектурних об'єктів спортивного призначення в містах України у стилі радянського неокласицизму були збудовані стадіон та басейн у Києві, водна станція у м. Дніпро та інші будівлі.

Загалом в містах центрального та східного регіонів України досліджуваного періоду будівлі спортивного призначення споруджувалися більш активно, ніж на заході. У містах Західної України в 1940–1950-х рр. в основному реконструювалися існуючі стадіони та в рамках благоустрою зводилися невеликі спортивні споруди – човнові станції, вишки для стрибків у воду, відкриті басейни, спортивні майданчики. Будівництво та реконструкція великих будівель спортивного призначення у містах Західної України розгорнулося дещо пізніше – в 1960-х рр., відповідно, для них характерні інші стилістичні підходи та лаконічне архітектурне рішення.

Ключові слова: архітектура 1940–1950-х рр.; архітектура соцреалізму; будівлі спортивного призначення; стадіони;

громадські будівлі; міста України.

Постановка проблеми. Містобудівні перетворення, які відбувалися у містах України в 1940–1950-х рр. у межах повоєнної відбудови, зазвичай передбачали спорудження великих громадських архітектурних об'єктів, в тому числі будівель спортивного призначення – стадіонів, спортивних баз, басейнів, водних станцій та ін. Перелічені будівлі не входили в парадний ансамбль центральної площі або магістралі, але знаходилися поблизу або ж створювали окремий репрезентативний акцент у містобудівній структурі, розташовуючись на важливих з композиційної точки зору ділянках, часто – в оточенні зелених насаджень, парків тощо.

Ці будівлі, зазвичай реконструйовані відповідно до потреб сучасності, у багатьох містах все ще активно використовуються згідно зі своїм безпосереднім функціональним призначенням і продовжують відігравати важливу роль у містобудівній структурі. Проте наявні дослідження у сфері історії архітектури та містобудування повоєнних років, як правило, зосереджені на ансамблях центрів. Таким чином, актуалізується необхідність дослідження будівель спортивного призначення 1940–1950-х рр., встановлення особливостей їх архітектурного образу та загалом ролі у структурі українських міст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання архітектурного образу великих будівель спортивного призначення 1940-1950-х рр. в містах України та їх ролі у містобудівній структурі висвітлені в недостатній мірі. Наявні джерела згадують будівлі спортивного призначення в контексті типології будівель років повоєнної відбудови [1; 2] та історії української архітектури [3]. Інформація щодо первинного архітектурного образу досліджуваних будівель міститься у фаховій архітектурній періодиці радянських часів [4]. Також вартими уваги при дослідженні будівель спортивного призначення є праці сучасних дослідників, присвячені семантичним аспектам – наприклад, де дані будівлі (зокрема головні стадіони Радянського Союзу) розглядаються як своєрідна репрезентація влади [5].

Мета статті – визначити характерні особливості архітектурного образу будівель спортивного призначення у містах України 1940–1950-х рр. та визначити роль об'єктів у містобудівній композиції.

Виклад основного матеріалу. В процесі повоєнної відбудови серед будівель різноманітної типології активно споруджувалися об'єкти спортивного призначення, які відігравали важливу роль у формуванні архітектурного образу повоєнних міст [2, С. 403]. Відповідно до вимог епохи, в межах методу соцреалізму в архітектурі ці будівлі наслідували в своєму архітектурному рішенні класицистичний канон. Сучасні дослідники вбачають у великих стадіонах, зведених в 1940–1950-х рр. (наприклад, в стадіоні олімпійського комплексу «Лужники» в Москві, збудованого в 1956 р.), алюзії римського амфітеатру [5].

Стадіон на 50 тис. глядачів було збудовано у Києві (арх. – М. Гречина, М. Іванюк) (таблиця). В архітектурному рішенні павільйонів стадіону використовувалися коринфський ордер та аркада. Будівля відкрита в сторону однієї з головних магістралей міста – вул. Великої Васильківської (раніше – вул. Червоноармійської) [4, С. 58]. Нині вигляд будівлі відмінний від первинного внаслідок реконструкцій, остання з яких, як відомо, проводилася в роки незалежності України напередодні Чемпіонату Європи з футболу ЄВРО-2012.

Загалом найбільш поширеними у повоєнні роки були районні стадіони місткістю до 15 тис. глядачів, а також стадіони спортивних товариств, які вмщали до 5 тис. глядачів (як приклад – стадіон заводу «Азовсталь» в Маріуполі) [1, С. 173].

Водні станції споруджувалися у містах, розташованих на берегах великих водойм. Яскравий приклад – водна станція заводу ім. К. Лібкнехта (таблиця) в парку ім. Воронцова (нині – парк Сагайдак) у м. Дніпро (архітектор – Д. І. Щербаков, 1952 р. (будівля не збережена)) [6]. У цокольній частині будівлі, витягнутій вздовж берега Дніпра, розміщувалися приміщення для зберігання човнів – елінг, обабіч нього – ремонтні майстерні. Над майстернями – трибуни на 360 глядачів. Перекриття елінгу та трибун виконувалось із залізобетону, тоді як будівля з роздягальнями та іншими спеціальними приміщеннями над елінгом була дерев'яною [1, С. 177]. Особливістю будівлі є те, що її система декорування використовувала дерев'яні елементи ордеру. Загалом архітектурний образ водної станції характеризувався легкістю форм і асоціювався з кораблем [6].

Також будувалися плавальні *басейни*, зокрема басейн ЦСКА в Києві (таблиця), архітектор – Ф. В. Поліщук, інженер – Д. Я. Чеський,

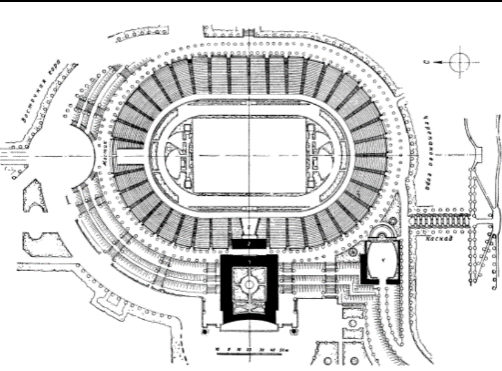
1955 р. [1, С. 175]. Будівля має характерний для стилю радянського неокласицизму симетричний головний фасад, з колонами великого ордеру та пілястрами, ліпними декоративними елементами. Увінчує будівлю масивний декорований карниз. Центральне ядро будівлі – зал для плавання та трибуни на 1500 глядачів. Басейн освітлюється верхнім світлом [1, С. 176].

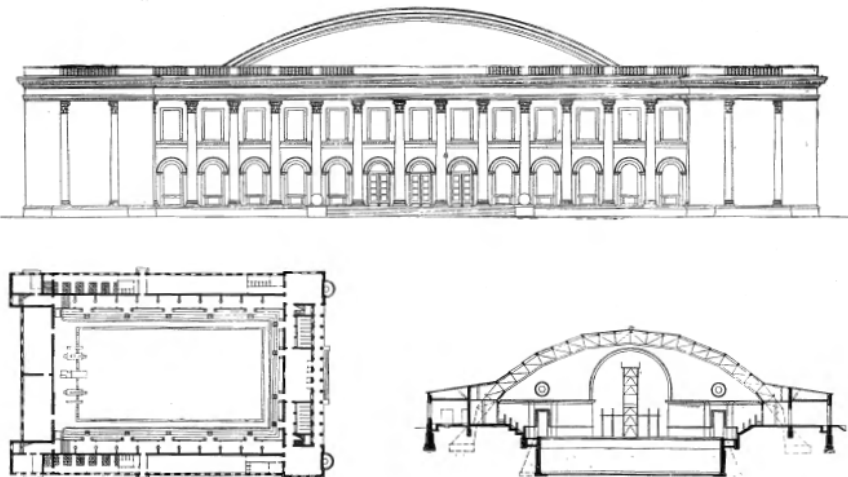
Варто зауважити, в містах центрального та східного регіонів України досліджуваного періоду спорудження будівель спортивного призначення розгорталося більш активно, аніж на заході. Ймовірно, причиною цього стало те, що згідно нових генеральних планів міст Західної України 1940–1950-х рр., першочерговою задачею ставилося будівництво та реконструкція ансамблів центру. Оскільки будівлі спортивного призначення в ці ансамблі не включалися, їх спорудження відбулося пізніше, після виконання першочергових завдань.

У містах Західної України в 1940–1950-х рр. в основному реконструювалися існуючі стадіони довоєнних років та зводилися відносно невеликі спортивні споруди. Так, на водоймах влаштовувалися човнові станції (у Тернополі [7, С. 260], Івано-Франківську [8, С. 75] та інших містах), вишки для стрибків у воду, відкриті басейни, в парках – спортивні майданчики тощо.

Таблиця

Будівлі спортивного призначення 1940–1950-х рр.

Стадіони	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p style="text-align: center;"> Стадіон ім. М. С. Хрущова (нині – Олімпійський) в Києві, арх. – М. Гречина, М. Іванюк, 1937–1950 рр. Загальний вигляд будівлі та генплан [4, С. 58; 2, С. 403] </p>
----------	---

Водні станції	 <p>Водна станція у Дніпропетровську, арх. – Д. І. Щербаков, 1952 р. Головний фасад [1, С. 174]</p>
Басейни	 <p>Басейн в Києві, арх. – Ф. В. Поліщук, інж. – Д. Я. Чеський, 1955 р. Головний фасад, план та розріз будівлі [1, С. 175]</p>

Будівництво або ж докорінна реконструкція великих будівель спортивного призначення у містах Західної України розгорнулося дещо пізніше – в 1960-х рр., після постанови про усунення «надмірностей», тому для фасадів цих будівель характерне більш лаконічне архітектурне рішення (прикладі – стадіон «Україна» у Львові, стадіон «Авангард» у Рівному та ін.).

Висновки. Отже, великі будівлі спортивного призначення в часових межах досліджуваного періоду споруджувалися насамперед у містах центрального та східного регіонів України (Київ, Дніпро та ін. міста). Дані будівлі створювали нові містобудівні акценти, а їх фасади вирішувалися згідно неокласицистичного канону.

На теренах Західної України активне будівництво стадіонів та інших будівель спортивного призначення розгорнулося дещо пізніше, і відповідно стилістичне рішення їх фасадів характеризується лаконічністю у зв'язку з усуненням «надмірностей».

1. Грицай М. О., Ігнатов О. Н., Ігнаткін І. О., Лебедєв Г. О. Нариси історії архітектури Української РСР. Київ : Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1962 р. 350 с. 2. Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Архитектура СССР / ред. Баранов Н. В. и др. Москва : Стройиздат, 1975. Том 12. Книга 1. 755 с. 3. Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв та ін. ; за ред. В. І. Тимофійєнка. К. : Техніка, 2003. 472 с. 4. Советская архитектура : ежегодник / Академия архитектуры СССР, Институт теории и истории архитектуры, Отдел архитектурных справочников, Музей Академии архитектуры СССР. Москва : Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1953. Вып. II. 190 с. 5. Акопян Э. С. Центральный стадион страны как элемент репрезентации власти в истории советской архитектуры 1920–1950-х годов. *Социология власти*. 2018. № 2. Том 30. С. 141–166. 6. Шруб К. Тайны Днепра: забытый патриарх архитектуры. URL: <https://gorod.dp.ua/news/137429> (дата звернення: 12.02.2022). 7. Гулько Я. Невідомий Тернопіль. Тернопіль, 2015. 272 с. 8. Гандзюк Р., Головатий М., Федунків З. Звід пам'яток Івано-Франківської області. Івано-Франківськ. Історико-архітектурний нарис. Видавництво «Лілея-НВ», Івано-Франківськ, 2014.

REFERENCES:

1. Hrytsai M. O., Ihnatov O. N., Ihnatkin I. O., Lebediev H. O. Narysy istorii arkhitektury Ukrainskoi RSR. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo literatury z budivnytstva i arkhitektury URSR, 1962 r. 350 s. 2. Vseobschaya istoriya arhitektury v 12 tomah. Arhitektura SSSR / red. Baranov N. V. i dr. Moskva : Stroyizdat, 1975. Tom 12. Kniga 1. 755 s. 3. Istoriiia ukrainskoi arkhitektury / Yu. S. Asieiev ta in. ; za red. V. I. Tymofiiienka. K. : Tekhnika, 2003. 472 s. 4. Sovetskaya arhitektura : ejegodnik / Akademiya arhitekturyi SSSR, Institut teorii i istorii arhitekturyi, Otdel arhitekturnyih spravochnikov, Muzey Akademii arhitekturyi SSSR. Moskva : Gosudarstvennoe izdatelstvo literatury po stroitelstvu i arhitekture, 1953. Vyip. II. 190 s. 5. Akopyan E. S. Tsentralnyi stadion stranyi kak element reprezentatsii vlasti v istorii sovetskoy arhitekturyi 1920–1950-h godov. *Sotsiologiya vlasti*. 2018. № 2. Tom 30. S. 141–166. 6. Shrub K. Tayny Dnepra: zabytyi patriarh arhitektury. URL:

<https://gorod.dp.ua/news/137429> (data zvernennia: 12.02.2022). **7.** Hulko Ya. Nevidomyi Ternopil. Ternopil, 2015. 272 s. **8.** Handziuk R., Holovatyi M., Fedunkiv Z. Zvid pamiatok Ivano-Frankivskoi oblasti. Ivano-Frankivsk. Istoryko-arkhitekturnyi narys. Vydavnytstvo «Lileia-NV», Ivano-Frankivsk, 2014.

Rychkov P. A., Doctor of Architecture, Professor (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

SPORTS BUILDINGS ARCHITECTURAL IMAGE OF UKRAINIAN CITIES IN 1940–1950S

The article is devoted to the study of sports buildings – stadiums, swimming pools, water stations, etc. in the cities of Ukraine 1940–1950s. These buildings, usually reconstructed in accordance with modern needs, are still actively used for their functional purpose and continue to play an important role in the urban structure.

Usually, sports buildings were not included in the main ensemble of the central square, but were located nearby or created a new representative urban accent. The architectural objects of the 1940s and 1950s followed the classicist canon in the stylistic design of the facades. The stadium and swimming pool in Kyiv, the water station in Dnipro and other buildings were built from the large architectural objects of sports purpose in the cities of Ukraine in the Soviet neoclassicism style.

In general, in the cities of Ukraine central and eastern regions in the years under study, sports buildings were built more actively than in the western region. In the cities of Western Ukraine in the 1940–1950s, existing stadiums were mostly reconstructed and small sports facilities were built as part of landscaping – boat stations, diving towers, outdoor swimming pools, and sports grounds. The construction and reconstruction of large sports buildings in the cities of Western Ukraine began a little later – in the 1960s, respectively, they are characterized by other stylistic approaches and concise architectural solutions.

Keywords: architecture of 1940–1950s; architecture of socialist realism; sports buildings; stadiums; public buildings; cities of Ukraine.
